

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ ЦІННІСНИХ ОРІЕНТАЦІЙ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Я.І. Грединарова

аспірантка кафедри психології Запорізького національного університету

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8923-107x>

Gredynarova@gmail.com

Грединарова Я.І. Теоретичне обґрунтування взаємозв’язку ціннісних орієнтацій та професійної самоактуалізації особистості. У статті здійснено теоретичний аналіз взаємозв’язку ціннісних орієнтацій із процесом самоактуалізації особистості у професійній сфері. Показано, що цінності особистості виступають важливим чинником та інтегративним фактором, який впливає на процес особистісного зростання та професійної реалізації свого потенціалу особистістю. Професійна діяльність, у свою чергу, виступає однією з важливих сфер, в яких особистість може себе реалізувати. В роботі представлено екзистенційний (ціннісний), суб’єктно-діяльнісний, суб’єктно-розвиваючий, акмеологічний підходи до самоактуалізації. Професійну самоактуалізацію особистості в її ціннісному контексті визначено як складний, багаторівневий процес вмотивованого, прогресивного професійного розвитку ціннісно-сміислової сфери зрілої особистості, який характеризується реалізацією особистісно-професійного потенціалу, що надає особистості можливість досягнути найвищого рівня реалізації – професійного «акме».

Ключові слова: цінності особистості, ціннісні орієнтації, самоактуалізація особистості, професійна самоактуалізація, професійний розвиток, професійне «акме».

Gredynarova, Ya.I. Theoretical background of the connection of value orientations and professional self-actualization. It has been shown, that the values of an individual act as an important determinant and an integrative factor, that affects the process of personal growth and the professional realization of its potential. Professional activity, in turn, is one of the important areas in which a person can realize himself. The work presents an existential (value), subject-activity, subject-developing, acmeological approaches to self-actualization. In the existential (value) approach self-actualization refers to the values of the individual, which form its aspirations and determine the meaning of life, act as either a regulator or a factor in this process. The self-actualization of a professional from the point of view of the subjective-activity approach is a change in the person's motivational sphere, that influences the formation of a life strategy aimed at realizing itself in professional activity through conscious choice of goals and strategies of behaviour oriented towards the achievement of the goal of professional activity. The subjective-developing approach is about the idea of personality development, which is a process of realizing personal potential, which involves constant changes in the depth of personality characteristics. Personal and professional development of an individual is considered in the acmeological direction as a process of personality development, oriented to a high level of professionalism and professional achievement, carried out through training and self-development, professional activities and professional interactions. Professional self-actualization in its value context is defined as a complex, multilevel process of motivated, progressive professional development of the value-semantic sphere of the mature person, which is characterized by realization of personal and professional potential, which gives the person the opportunity to achieve the highest level of implementation – professional "acme".

Keywords: personality values, value orientations, personal self-actualization, professional self-actualization, professional development, professional "acme".

Постановка проблеми. Ціннісні орієнтації є загальними регуляторами людської поведінки та виявляються абсолютно в усіх сферах людської діяльності, фактично неможливим є всебічно охарактеризувати будь-який феномен суспільного чи індивідуального життя людини, не звертаючись до проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій. Ціннісна сфера особистості на сучасному етапі розвитку суспільства також знаходиться під впливом соціально-психологічних, суспільно-політичних та індивідуально-психологічних перетворень та переосмислення.

Як зазначає В.О. Васютинський, цінності – вагомий аспект мотивації, а ціннісні орієнтації виступають важливим компонентом структури особистості, який регулює та спрямовує її діяльність. Саме прагнення до самоактуалізації мотивує людину до розвитку і вияву своїх можливостей, надає сенсу її життю та є важливою цінністю у процесі виявлення людиною власних потенціалів [5].

Т.І. Левченко, розглядаючи мотивацію суб’єкта у різних видах діяльності, вказує на те, що щоб розкрити поняття самоактуалізації, слід розуміти, що мотивує особистість, до чого вона прагне, що цінує [12] – отже, що є цінністю для особистості – це і є те, чим вона вмотивована на шляху особистісного зростання, яке саме по собі виступає цінністю.

Ціннісні орієнтації – це певна, відносно стійка ієрархічна система, що включає в себе цінності особистості як соціального суб’єкта та суспільства загалом, і відображує міжсуб’єктні стосунки, яка, на

наш погляд, безпосередньо пов'язана із ієрархією потреб особистості, в якій потреби у здійсненні діяльності, соціальному та професійному визнанні посідають своє вагоме місце.

В контексті аналізу цінностей, пов'язаних із професійною діяльністю, можливостях реалізації свого особистісного потенціалу в професії, самоактуалізації, постає проблема критичного осмислення попереднього досвіду, формування нових уявлень про своє професійне майбутнє, що призводить до переоцінки як загальнолюдських, так і професійних цінностей, оскільки нова ситуація в суспільстві змінює і традиційне ставлення до багатьох професій і зміст та контекст професійного самоздійснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом, під ціннісними орієнтаціями дослідники розуміють цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, систему певних норм (В.О. Васютинський, В.Б. Ольшанський, А.І. Титаренко), установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А.Г. Здравомислов, В.О. Ядов), вияв потреби (В.А. Злотніков), детермінанти прийняття рішень (Ю.М. Жуков), складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І.М. Попова, А.А. Ручка), основний канал перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людини (В.Г. Алексеєва), типи пізнавальних реакцій людини (Е. Шпрангер). Ціннісні орієнтації при цьому включаються у більш широке синтетичне поняття спрямованості особистості, яке містить у собі домінуючі ціннісні орієнтації й установки (Б.Г. Ананьєв, Л.Н. Антілогова, В.М. Мясіщев, В.П. Тугарінов). В цьому контексті професійна самоактуалізація виступає як ціннісна установка та, як вказував А. Маслоу щодо самоактуалізації, найвища мотиваційна тенденція, притаманна особистості.

Результати досліджень, присвячених самоактуалізації, свідчать про те, що самоактуалізація в умовах професійної діяльності розглядається переважно як результат професійного самовизначення, як частина професійного розвитку професіонала [11; 14; 22], як важливий показник професійної ідентичності, професійних прагнень [15; 25].

Під поняттям «професійна самоактуалізація» розуміється процес розвитку особистості у процесі професійної соціалізації, який передбачає здобуття професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення та вдосконалення фахового зростання в процесі здійснення професійної діяльності, що невід'ємно пов'язано із мотивацією, про

Проблема професійної самоактуалізації широко представлена у роботах науковців: Т.Ю. Базарова, О.І. Бондарчук, О.М. Борисової, Л.М. Карамушки, Г.В. Ложкіна, Л.М. Мітиної, Л.Е. Орбан-Лембрик, М.Г. Ткалич, та ін., ці дослідження є важливими для розуміння контексту, структури та особливостей професійного розвитку особистості, однак, на наш погляд, потребують доповнення та уточнення, з врахуванням тих соціально-економічних, суспільно-політичних змін, які відбуваються останнім часом і вносять свої корективи у ціннісну сферу особистості та суспільства.

Серед досліджень, присвячених професійній самоактуалізації особистості важливе місце посідають роботи акмеологічного напрямку (В.С. Агапов, В.Г. Зазикін, А.О. Реан, А.О. Ткаченко, Л.Б. Шнейдер, та ін.), в якому професійна самоактуалізація – це реалізація себе у професійній діяльності, досягнення найвищого ступеню особистісної та діяльнісної (професійної) зрілості – «акме» – що є найвищою професійною цінністю, притаманною особистості.

З точки зору представників особистісно-розвиваючого підходу, професійна самоактуалізація призводить до постійних змін глибинних особистісних характеристик, формує високий рівень професійної зрілості, компетентності, усвідомлення важливості професійного розвитку та самовдосконалення (Г.О. Балл, В.П. Зінченко, Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, І.Є. Реуцька, В.О. Татенко, М.Г. Ткалич, В.Є. Чудновський, О.П. Щотка, та ін.).

Сучасний етап досліджень професійної самоактуалізації у її ціннісному контексті представлений дослідженнями зв'язку мотивації суб'єкта у різних видах діяльності із самоактуалізацією як вищою мотиваційною цінністю (Т.І. Левченко); важливості ціннісних орієнтацій у процесі самоактуалізації у юнацькому віці та під час навчання (Р.М. Білоус та ін., Л. Максимова, О.В. Москаленко, Г.В. Чуйкова та ін.); ціннісних орієнтацій як ресурсу самоактуалізації у дорослому віці (К.О. Милашенко) та ін.

Мета статті: визначити основні теоретичні підходи до вивчення місця професійної самоактуалізації у системі цінностей особистості, обґрунтувати професійну самоактуалізацію як різновид цінностей вищого рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Аналіз наукової літератури дозволив визначити декілька провідних підходів до вивчення процесу самоактуалізації в професійній діяльності в контексті визначення місця ціннісних орієнтацій особистості в цьому процесі.

Перший підхід був окреслений нами як *екзистенційний (ціннісний)* – в ньому самоактуалізація належить до цінностей особистості, які формують її прагнення та визначають сенс життя, виступають або регулятором або чинником цього процесу.

Як вказує Н.Ф. Каліна, стратегія особистісного розвитку визначається життєвим сенсом та метою життя, які пов'язані із уявленнями про добро, моральність, користь, здоров'я, які визначаються як цінності особистості, впливають на розвиток пов'язаних із ними якостей у процесі особистісного зростання [9].

Д.О. Леонтьєв визначає, що в основі мотивації діяльності самоактуалізованої особистості лежать такі цінності: істина, добро, краса, цілісність, єдність протилежностей, життєвість (процес, рух), унікальність, досконалість, необхідність, завершеність, справедливість, порядок, простота, багатство, легкість, гра, гнучкість, лабільність у реалізації своїх цілей, цінностей, самодостатність. Ці цінності орієнтують діяльність особистості до самоствердження та ресурсом для даного процесу [13].

Підкреслюючи роль цінностей у процесі самоактуалізації, К. Роджерс акцентує увагу на двох перешкодах особистісного зростання, а саме: неконгруентності (відмінність між усвідомленням, досвідом і повідомленням про досвід) і «умовних цінностях» (поведінка або відношення, яке заперечує деякий аспект самості як нецінний для значущих осіб, і який формується з дитинства) [17].

В. Франкл розглядає людину як суб'єкта пошуку власного сенсу життя у процесі самоактуалізації. Такий пошук здійснюється людиною в межах полярної напруги, де перший полюс представлений об'єктом (сенс), а другий полюс – суб'єктом (людина, яка повинна цей сенс знайти). Самоактуалізація в цьому аспекті видається як досягнення «творчих» цінностей, «цінностей переживання» і «цінностей відносин». Водночас, процес «досягнення сенсу» характеризує вищу стадію розвитку, ніж «привласнення» уже відомого, «представленого» людині сенсу. «Знаходячи сенс, людина реалізує сама себе» [23].

Є.І. Ісаєв та В.І. Слободчиков визначають самоактуалізацію «як процес становлення людини суб'єктом власної життєдіяльності і потребує засвоєння нею норм і засобів діяльності, основних змістів і цінностей, які регулюють сумісне життя людей у суспільстві» [21]. А.В. Фурман, Т.Є. Ковальова визначають ціннісні орієнтації як системоутворюючий особистісний чинник процесу самоактуалізації [24].

І.В. Толкунова вважає, що стратегії, які використовуються в ході самореалізації особистості, обумовлені якісно-ситуаційними детермінантами та мотиваційно-змістовними утвореннями (до яких належать і цінності особистості), що актуалізуються або сформовані на даний момент. Таким чином, дослідниця визначає роль не лише особових (внутрішніх), але й зовнішніх факторів, які впливають на якість процесу самореалізації (самоактуалізації особистості) [цит. за 18]. Є.А. Максимова визначила, що професійна діяльність в структурі сенсожиттєвих орієнтацій може бути розцінена людиною як головний сенс життя, вагомий компонент чи периферичний. Ступінь реалізації людини в професії залежить від значимості професійної діяльності як такої. Відтак, професійна самоактуалізація можлива шляхом поєднання вимог професій із проявами індивідуальності [цит. за 20]. Під «ефективною самореалізацією» В.Є. Чудновський розуміє гармонійну структуру сенсожиттєвих орієнтацій, яка обумовлює успішність у різних сферах життєдіяльності (у тому числі у професій – реалізація сенсу в діяльності), яка сприяє максимальному розкриттю індивідуальності людини та переживанню комфорту, задоволеності та повноти життя [цит. за 10].

Другий підхід – *суб'єктно-діяльнісний*, в якому для процесу самоактуалізації важливою є роль особистості у взаємодії із зовнішніми умовами її діяльності.

Б.Г. Ананьєв, обґрунтовуючи цілісний розвиток особистості в ході життєвого циклу, вказував, що людина стає суб'єктом пізнання, діяльності та суспільного розвитку. Він зазначав, що людина характеризується як суб'єкт діяльності не лише особистісними якостями, але й технічними характеристиками праці, проте саме якості особистості є умовою її становлення як суб'єкта [2]. К.О. Абульханова-Славська розглядає проблему самоактуалізації через здатність індивіда оцінити свої можливості по відношенню до об'єктивних вимог, умов та задач. Реалізація життєвої позиції

відбувається в процесі діяльності або життєвої активності людини через життєву стратегію [1]. С.І. Кудінов розглядав професійну самоактуалізацію як зовнішню спрямованість на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності. Розглядаючи види самореалізації особистості, автор виділяє діяльну самореалізацію, яка характеризується самовираженням суб'єкта в різних видах діяльності і забезпечує високий рівень професійної компетенції [цит. за 3].

О.І. Артемова розглядає розвиток особистості в професії як професійну самореалізацію, яка має три етапи: професійне самовизначення, професійне становлення та розвиток й зростання компетенцій фахівця в обраному виді діяльності. На думку автора, обов'язковим атрибутом здійснення професійного потенціалу особистості є соціалізований шлях гармонійного розвитку, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків [3].

В.Є. Клочко та Є.В. Галажинський розглядають процес самоактуалізації особистості в професії як перехід можливостей у дійсність. Таким чином, на думку дослідників, самоактуалізація це форма, у якій людина забезпечує власний розвиток, можливість бути джерелом активності. Саме з цим джерелом пов'язана сутність людини, її значимість та місія [цит. за 6]. Н.В. Самоукіна визначає професійну самоактуалізацію як пошук себе в професії, власної професійної ролі, образу Я, професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, визначення для себе професійних перспектив, досягнення їх, встановлення нових професійних цілей, прагнення до гармонійного розкриття та утвердження свого природного творчого потенціалу [19]. За Л.М. Ожиговою, самоактуалізація особистості в професії – це наповнена екзистенціальним змістом реалізація потреб людини, оформлена як соціально-значуща діяльність, у якій органічно злиті усі компоненти особистості: когнітивний (уявлення про себе як про професіонала); афективний (оцінка себе як професіонала); конативний (власні стратегії чи способи професійної поведінки) [15].

Отже, представники суб'єктно-діяльностного підходу розглядають професійну діяльність як центральну та найбільш плідну ниву самоактуалізації особистості. Професійний розвиток в рамках цього підходу зумовлений низкою суперечностей та протиріч, складнощів, вирішення яких визначає рух особистості в напрямку самоактуалізації у професії. Ключове значення в процесі професійної самоактуалізації приділяється активності особистості, її здатності до саморегуляції. Розглядаючи самоактуалізацію професіонала з точки зору суб'єктивно-діяльностного підходу, слід відзначити зміни у мотиваційній сфері особистості, які впливають на формування життєвої стратегії (шляхом формування відповідної потреби), спрямованої на реалізацію себе у професійній діяльності шляхом свідомого вибору цілей та стратегій поведінки, орієнтованих на досягнення мети професійної діяльності.

В основі *суб'єктивно-розвиваючого підходу* знаходиться ідея розвитку особистості, який і є процесом реалізації особистісного потенціалу, а, отже, є процесом самоактуалізації особистості. Базуючись на особистісно-орієнтованому підході, дослідники розглядають процес самоактуалізації особистості як постійні зміни глибинних особистісних характеристик.

В.П. Зінченко відзначав, що процес розвитку особистості як соціальної одиниці (соціалізація) відбувається на базі індивідуального розвитку (індивідуалізації) особистості, де індивідуальна свідомість є не лише умовою або засобом розвитку і особистості, але перш за все – метою, а потім і головним інструментом у справі утвердження своєї індивідуальності, а не досягнення яких-небудь невідомих або чужих їм цілей [цит. за 10]. На думку М.К. Худишевої, самоактуалізація особистості в професії співвідноситься із поняттям особистісної спроможності професіонала, яка інтерпретується як міра реалізованості життєвих (професійних) потреб особистості на основі наявних у неї внутрішніх і зовнішніх ресурсів [цит. за 7].

Н.М. Дідик розглядає самоактуалізацію особистісного потенціалу, спрямовану на досягнення професіоналізму крізь призму професійного становлення, характеризуючи його як продуктивний процес розвитку особистості та реалізації в професії, визначаючи професійну самоактуалізацію як частину даного процесу [цит. за 8].

На думку І.Г. Юркової, професійну самореалізацію слід розуміти як процес переходу потенційних характеристик людини в актуальні в ході професійної діяльності. До таких характеристик автор відносить професійно значимі якості, спрямованість, а також суб'єктивні динамічні уявлення особистості (дії, які супроводжуються осмисленням отриманих результатів та їх наслідків) [26]. Н.М. Казієва визначає особистісну спроможність як умову, що забезпечує постійне розширення

можливостей людини для освоєння нових видів праці і способів життєдіяльності, як вихід людини за рамки самої себе [цит. за 4]. І.Є. Реуцька відзначала, що особистісно-професійна зрілість, як показник ступеня професійного розвитку людини, свідчить про сформованість процесу регулювання професійним розвитком, про ступень усвідомлення особистістю своїх потреб і можливостей, вимог, які їй пред'являють [цит. за 20].

На наш погляд, принципи суб'єктно-розвиваючого підходу дають більш якісне уявлення про процес професійної самоактуалізації особистості, який посідає важливе місце в процесі розвитку особистості у професії, висвітлює механізми, психологічні детермінанти та динаміку її професійного розвитку. Слід також відзначити, що суб'єктно-розвиваючий підхід до вивчення процесу самоактуалізації особистості в професійній діяльності дозволяє досліджувати розвиток особистості у професії зважаючи на зміст, динаміку цього процесу та роль суб'єкту професійної діяльності у власних досягненнях.

В основі *акмеологічного підходу* закладена проблема реалізації себе у професійній діяльності, досягнення найвищого ступеню особистісної та діяльнісної зрілості – професійного «акме». Особистісно-професійний розвиток особистості розглядається в акмеології як процес розвитку особистості, орієнтований на високий рівень професіоналізму і професійні досягнення, що здійснюється за допомогою навчання і саморозвитку, професійної діяльності і професійних взаємодій.

А.О. Ткаченко оперує поняттям «справа життя» як акмеологічною категорією, яка у дослідженнях автора виступає системоутворюючим фактором зовнішньої орієнтації людини у досягнення моральних та професійних вершин [цит. за 7]. Д.І. Фельдштейн також вбачає індивідуалізацію та соціалізацію невід'ємно пов'язаними компонентами особистісного розвитку, певний рівень якого породжує самодетермінацію, саморегуляцію особистості, що власне визначає саморозвиток особистості. Особистісне становлення криється в реалізації індивідуально-соціального [цит. за 7].

Відзначимо, що в дослідженнях акмеологічного напрямку «акме» розглядається як вершина зрілості, багатомірна характеристика стану дорослої людини, що охоплює визначений період її прогресивного розвитку, пов'язаного із значними професійними, особистісними і соціальними досягненнями [8]; досягнення визнаного успіху у певному соціально значущому виді професійної діяльності, підкріпленого зовнішніми та експертними оцінками [7]; професійне «акме» особистості визначають як процес і результат досягнення людиною вершини її як суб'єкта професійної діяльності [22].

Концепція професійного розвитку особистості А.О. Реана в рамках акмеологічного підходу базується на розумінні саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості як показника особистісної зрілості та одночасно виступає умовою її досягнення. Самоактуалізація в рамках даної концепції представлена у нерозривному зв'язку із феноменом самотрансценденції (вихід за межі власного «Я», орієнтація на соціальну, професійну діяльність, на все що завгодно, крім себе), симбіоз яких робить можливим особистісну зрілість. Серед компонентів особистісної зрілості, виділених автором: відповідальність, терпимість, саморозвиток та інтегральний компонент всього процесу – позитивне мислення [16].

М.Г. Ткалич відзначає тісний зв'язок професійної самоактуалізації із вирішенням особистісних протиріч, із зміною мотиваційної сфери, з появою внутрішньої потреби у формуванні певної професійної стратегії, плануванні професійної кар'єри. Самоактуалізація в професійній сфері також тісно пов'язана з питаннями соціального призначення, професійного зростання, використання права на творчість [22].

Ефективним здійсненням процесу самоактуалізації особистості в професії, зважаючи на значення професійної самосвідомості, є професійний життєвий план, який Л.Б. Шнейдер визначає як складний образ, структуру, «конструкція» якого має складатися із чітких уявлень по головну ціль та підцілі, шляхи та засоби їх досягнення, оцінки зовнішніх та внутрішніх умов (перешкод) досягнення цілей, стратегію подолання перешкод у разі їх виникнення [25]. Таким чином, здійснення професійного життєвого плану може визначати ефективність професійної діяльності та сприяти досягненню професійного «акме».

Отже, досягти професійного «акме» може зріла особистість, яка вдало трансформує самоактуалізацію у самотрансценденцію, яка найбільш вдало втілюється у професійній діяльності.

Тому формування зрілої особистості можна розцінювати як фактор та умову самоактуалізації особистості в професійній діяльності. Таким чином, самоактуалізація – це активне якісне перетворення людиною свого внутрішнього світу, яке відбувається в процесі її діяльності, насамперед професійній.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Здійснений теоретичний аналіз показав, що цінності особистості, ціннісні орієнтації виступають важливим чинником та інтегративним фактором, який впливає на процес особистісного зростання та професійної реалізації свого потенціалу особистістю. Професійна діяльність, у свою чергу, виступає однією з важливих сфер, в яких особистість може себе реалізувати. Проаналізовані нами підходи (екзистенційний (ціннісний), суб’єктно-діяльнісний, суб’єктно-розвиваючий, акмеологічний) показують складність та багатомірність означеного феномену людського буття. Професійну самоактуалізацію особистості в її ціннісному контексті можливо визначити як складний, багаторівневий процес вмотивованого, прогресивного професійного розвитку ціннісно-сислової сфери зрілої особистості, який характеризується реалізацією особистісно-професійного потенціалу, що надає особистості можливість досягнути найвищого рівня реалізації – професійного «акме». Перспективи подальших досліджень нами вбачаються у визначенні специфіки ціннісного профілю представників різних професійних сфер діяльності та особливостей процесу самоактуалізації у педагогічній професії в умовах освітньої реформи.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Категория субъекта в современной психологии / К.А. Абульханова-Славская // Сучасна психологія в ціннісному вимірі: Матеріали Третіх Костюківських читань (20-22 грудня 1994 р.). – В 2-х т. – Т.1. – К., 1994. – С. 4-10.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – М.: Наука, 1997. – 380 с.
3. Артемова О.І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах / О.І. Артемова // Освіта регіону. - №1 від 3.2010. – С. 97-101.
4. Василенко А.Ю. Самоактуализация личности как фактор профессиональной вовлечённости субъекта / А.Ю. Василенко // Вектор науки ТГУ. – 2012. – № 1(8). – С. 83-86.
5. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства / В.О. Васютинський // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка. – К., 2006. – Вип. 6. – С. 40-45.
6. Гомонюк В.О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення//“Психология и социология”/10. Психология труда// [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>
7. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Изд-во МПСИ, 2004. - 752 с.
8. Иванов М.С. Психология самореализации личности в компьютерной игровой деятельности / Иванов М.С. – Кемерово, Кузбассвузиздат, 2008. – 153 с.
9. Калина Н.Ф. Психология личности / Н.Ф. Калина. – М.: Академический проект, 2015. – 214 с.
10. Карамушка Л.М. Ткалич М.Г. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій): Монографія / Л.М. Карамушка, М.Г. Ткалич. – Запоріжжя.: „Просвіта”, 2009. – 262с.
11. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л.А.Коростылева. – Спб.: Речь, 2005. – 222 с.
12. Левченко Т.І. Мотивація суб’єкта в різних видах діяльності / Т.І. Левченко. – К.: Нова книга, 2011. – 448 с.
13. Леонтьев Д.А. Самоактуализация как движущая сила личностного развития: историко-критический анализ / Д.А. Леонтьев // Современная психология мотивации. – М.: Смысл, 2002. – С. 13–46
14. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. – 400 с.
15. Ожигова Л.Н. Гендерная интерпретация самоактуализации личности в профессии На материале педагогической профессии: Дис. канд. психол. наук: 19.00.07. - Краснодар, 2000. – 196 с.
16. Реан А.А. Акмеология личности // Психологический журнал. – 2000. – №3. – С. 88-95.
17. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия / К.Р. Роджерс. – М.: «Рефл-бук», 1997. – 320 с.
18. Самаль Е.В. Психологическая структура профессиональной самоактуализации личности// Ярославский педагогический вестник – 2013 – № 2 – Том II (Психолого-педагогические науки). – С.165-170
19. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности. – 2-е изд./ Н. Самоукина. – СПб.: Изд-во «Питер», 2003. – 224 с.
20. Сафронова О.В. Проблема самоактуализации личности в психолого-педагогической литературе Текст. /О.В. Сафронова // Вестник ЧГПУ. - 2011. - №1. - С.132-139.
21. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: [уч. пос. для вузов] / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
22. Ткалич М.Г. Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.10 / М.Г. Ткалич ; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. - К., 2006. – 20 с.
23. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

24. Фурман А., Ковальова Т. Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого / Анатолій В. Фурман, Тетяна Ковальова // Психологія і суспільство. – 2011. – № 4. – С. 42–51.
25. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: Монография / Л.Б. Шнейдер. М.: МОСУ, 2001. - 272 с.
26. Юркова И.Г. Субъективные представления личности как фактор ее профессиональной самореализации / И.Г. Юркова // Человек Сообщество Управление. – Краснодар, 2006. - №3 – С. 106-118.

Reference transliterated

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Kategorija sub#ekta v sovremennoj psihologii / K.A. Abul'hanova-Slavskaja // Suchasna psihologija v cinnisnomu vimiri: Materiali Tretih Kostjukivs'kih chitan' (20-22 grudnja 1994 r.). – V 2-h t. – T.1. – K., 1994. – S. 4-10.
2. Anan'ev B.G. O problemah sovremenogo chelovekoznanija / B.G. Anan'ev. – M.: Nauka, 1997. – 380 s.
3. Artemova O.I. Profesijna samorealizacija osobystosti v suchasnyh umovah / O.I. Artemova // Osvita regionu. - №1 vid 3.2010. – S. 97-101.
4. Vasilenko A.Ju. Samoaktualizacija lichnosti kak faktor professional'noj vovlechjonnosti sub#ekta / A.Ju. Vasilenko // Vektor nauki TGU. – 2012. – № 1(8). – S. 83-86.
5. Vasjutyn's'kyj V.O. Cinnisno-orientacijni ploshhyny suchasnogo ukrai'ns'kogo suspil'stva / V.O. Vasjutyn's'kyj // Problemy zagal'noi' ta pedagogichnoi' psihologii' : 3b. nauk. pr. In-tu psihologii' im. G.S. Kostjuka. – K., 2006. – Vyp. 6. – S. 40-45.
6. Gomonjuk V.O. Samoaktualizacija ta samorealizacija osobystosti: suchasni naukovi ujavlennja//“Psychologija y socyologija”/10. Psychologija truda// [Elektronnyj resurs] // Rezhym dostupu: <http://www.rusnauka.com>
7. Derkach A.A. Akmeologicheskie osnovy razvitija professionala / A.A. Derkach. – M.: Izd-vo MPSI, 2004. - 752 s.
8. Ivanov M.S. Psihologija samorealizacii lichnosti v komp'juternoj igrovoj dejatel'nosti / Ivanov M.S. – Kemerovo, Kuzbassvuzizdat, 2008. – 153 s.
9. Kalina N.F. Psihologija lichnosti / N.F. Kalina. – M.: Akademicheskij proekt, 2015. – 214 s.
10. Karamushka L.M. Tkalych M.G. Samoaktualizacija menedzheriv u profesijno-upravlins'kij dijal'nosti (na materialy dijal'nosti komercijnyh organizacij): Monografija / L.M. Karamushka, M.G. Tkalych. – Zaporizhzhja.: „Prosvita”, 2009. – 262s.
11. Korostyleva L. A. Psihologija samorealizacii lichnosti: zatrudnenija v professional'noj sfere / L.A.Korostyleva. – Spb.: Rech', 2005. – 222 s.
12. Leont'ev D.A. Samoaktualizacija kak dvizhushhaja sila lichnostnogo razvitija: istoriko-kriticheskij analiz / D.A. Leont'ev // Sovremennaja psihologija motivacii.— M.: Smysl, 2002.— S. 13–46
13. Levchenko T.I. Motyvacija sub'jekta v riznyh vyдах dijal'nosti / T.I. Levchenko. – K.: Nova knyga, 2011. – 448 s.
14. Mitina L.M. Psihologija razvitija konkurentosposobnoj lichnosti / L.M. Mitina. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2002. – 400 s.
15. Ozhigova L.N. Gendernaja interpretacija samoaktualizacii lichnosti v professii Na materiale pedagogicheskoy professii: Dis. kand. psihol. nauk: 19.00.07. - Krasnodar, 2000. – 196 s.
16. Rean A.A. Akmeologija lichnosti // Psihologicheskij zhurnal. – 2000. – №3. – S. 88-95.
17. Rodzhers K. Klientcentrirovannaja terapija / K.R. Rodzhers. – M.: «Refl-buk», 1997. – 320 s.
18. Samal' E.V. Psihologicheskaja struktura professional'noj samoaktualizacii lichnosti// Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik – 2013 – № 2 – Tom II (Psihologo-pedagogicheskie nauki). – S.165-170
19. Samoukina N.V. Psihologija professional'noj dejatel'nosti. – 2-e izd./ N. Samoukina. – SPb.: Izd-vo «Piter», 2003. – 224 s.
20. Safronova O.V. Problema samoaktualizacii lichnosti v psihologo-pedagogicheskoy literature Tekst. /O.V. Safronova // Vestnik ChGPU. - 2011. - №1. - S.132-139.
21. Slobodchikov V.I. Osnovy psihologicheskoy antropologii. Psihologija cheloveka: Vvedenie v psihologiju sub#ektivnosti: [uch. pos. dlja vuzov] / V.I. Slobodchikov, E.I. Isaev. – M.: Shkola-Press, 1995. – 384 s.
22. Tkalych M.G. Psihologo-organizacijni determinanty samoaktualizacii' menedzheriv komercijnyh organizacij: Avtoref. dys... kand. psyhol. nauk: 19.00.10 / M.G. Tkalych ; In-t psihologii' im. G.S.Kostjuka APN Ukrai'ny. - K., 2006. – 20 s.
23. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla / V. Frankl. – M.: Progress, 1990. – 368 s.
24. Furman A., Koval'ova T. Kategorijna matrycja vzajemozv'jazku obraziv sub'jektyvnoi' real'nosti i psihologichnyh chynnykiv samoaktualizacii' doroslogo / Anatolij V. Furman, Tetjana Koval'ova // Psihologija i suspil'stvo. – 2011. – № 4. – S. 42–51.
25. Shnejder L. B. Professional'naja identichnost': Monografija / L.B. Shnejder. M.: MOSU, 2001. - 272 s.
26. Jurkova I.G. Sub#ektivnye predstavlenija lichnosti kak faktor ee professional'noj samorealizacii / I.G. Jurkova // Chelovek Soobshhestvo Upravlenie. – Krasnodar, 2006. - №3 – S. 106-118.